

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ — ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1941

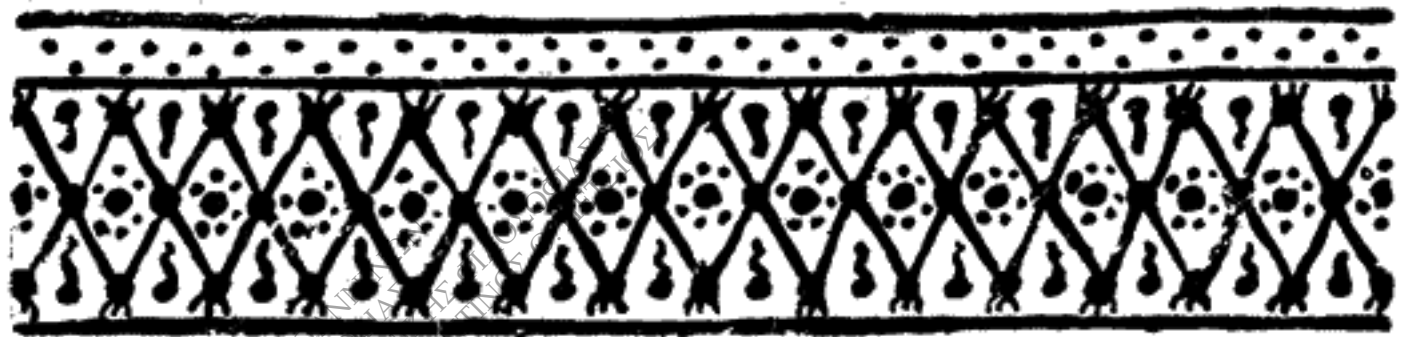
ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & Σ^{ΙΑ} Α.Ε.

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",

38 — ΣΤΑΔΙΟΥ — 38

ΑΘΗΝΑΙ

ΦΡΕΙΔΕΡΙΚΟΥ ΝΙΤΣΕ

Η ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΤΡΑΓΩΔΙΑΣ*

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΑΙΜ. ΧΟΥΡΜΟΥΖΙΟΥ

XIII

*Εξ άλλου είχαν αντιτάξει στον Παρμενίδη μερικά ισχυρά επιχειρήματα ad hominem ή ex concessis⁽¹⁾, που χωρίς να διαφωτίζουν δλότελα αυτή την ίδια την αλήθεια, αποκάλυπταν ωστόσο την κιβδηλεία της απόλυτης αυτής διάκρισης ανάμεσα στον κόσμο τῶν αισθήσεων και τόν κόσμο τῶν ἐννοιῶν ἀπ' τή μιὰ μεριά, καί στήν ταυτότητα τοῦ ὄντος καί τῆς σκέψης ἀπό τήν ἄλλη.

Πρῶτα-πρῶτα: ἂν ἡ ἐννοιατή σκέψη τοῦ λογικοῦ εἶναι πραγματική, θά πρέπει καί ἡ πολλαπλότητα καί ἡ κίνηση νά ἔχουν κάποια ὑπόσταση, γιατί ἡ ὀρθολογική σκέψη εἶναι κινητική, κινεῖται ἀπό ἐννοια σέ ἐννοια, δηλαδή μέσα σέ μιὰ πολλαπλότητα πραγματικοτήτων. Δέ μπορούμε νά ξεφύγουμε ἀπ' αὐτή τήν αλήθεια· εἶν' ὀλότελα ἀδύνατο νά ποῦμε πῶς ἡ σκέψη εἶναι μιὰ ἀκαμπτη ἀκίνησια πού μέσα σ' αὐτήν ἡ Μονάδα δέν κάνει ἄλλο παρά νά αὐτονοεῖται.

Δεύτερο: ἂν οἱ αισθήσεις δέ μᾶς προσφέρουν παρά μόνο ἀπάτη καί φαινομενικότητα, κι' ἂν, ἀληθινά, δέν ὑπάρχει τίποτε ἄλλο παρά μόνο ἡ πραγματική ταυτότητα τοῦ εἶναι καί τῆς σκέψης, τί εἶναι τότες οἱ αισθήσεις; Ὅπωςδήποτε δέ μπορούν νά εἶναι παρά μόνο φαινομενικότητα, γιατί δέ συμπίπτουν μέ τή σκέψη, καί τό προϊόν τους, ὁ αἰσθητός κόσμος, δέ συμπίπτει μέ τό ὄν. Μ' ἂν οἱ αισθήσεις εἶναι φαινομενικότητα, γιά ποιόν εἶναι φαινομε-

νικότητα; Πῶς μπορούν νά δημιουργοῦν αὐταπάτες, ἀφοῦ δέν ἔχουν πραγματική ὑπόσταση; Ὅ,τι δέν ὑπάρχει, δέ μπορεί οὔτε νά μᾶς ἐξαπατά. Ἡ προέλευση λοιπόν τῆς αὐταπάτης καί τῆς φαινομενικότητας παραμένει αἶνιγμα, ἢ μάλλον μιὰ ἀντίφαση. Θά ὀνομάσουμε ἐπιχειρήματα ad hominem τήν ἐνοσταση τῆς κινητικότητας τοῦ λογικοῦ καί τῆς καταγωγῆς τῆς φαινομενικότητας. Ἀπ' τήν πρώτη θά εἶχαμε ὡς ἀποτέλεσμα τήν πραγματικότητα τῆς κίνησης καί τῆς πολλαπλότητας, ἀπό τή δεύτερη τό ἀδύνατο τῆς παρμενιδικῆς φαινομενικότητας, ἂν θέσουμε ὡς προϋπόθεση ὅτι παραδεχόμαστε τή θεμελιακή ἰδέα τοῦ Παρμενίδη γιά τό ὄν ὡς μιὰ τέτοια ὄντοτητα βάσιμη. Ὅμως, κατά τή βασική αὐτή ἰδέα μόνο τό ὄν ἔχει ὑπόσταση, καί ὅ,τι τό μὴ ὄν δέν ὑφίσταται. Ἄν ἡ κίνηση εἶναι μιὰ τέτοια ὄντοτητα, μπορούμε νά ποῦμε γι' αὐτήν ὅ,τι ἰσχύει γιά τό ὄν γενικά καί σ' ὄλες τίς περιπτώσεις: ὅτι δηλαδή δέ γεννήθηκε, ὅτι εἶναι αἰώνιο, ἀφθορο, χωρίς δυνατή ἐπαύξηση ἢ σμίκρυνση. Ἄν ὅμως ἀρνηθοῦμε τή φαινομενικότητα, θέτοντας τό ζήτημα τοῦτο τό σχετικό μέ τήν καταγωγή της, ἢ σκηνογραφία τοῦ γίνεσθαι καί τῆς μεταβολῆς, λαχανιασμένη, παρδαλή καί πλούσια σέ πολυποίκιλες μορφές, προστατεύεται ἀπό τήν καταδίκη τοῦ Παρμενίδη. Εἶναι ἀνάγκη νά χαρακτηρίσουμε τόν κόσμον αὐτό τῆς κινητικότητας καί τῆς μεταβολῆς σάν ἄθροισμα πραγματικοτήτων πού ἔχουν ἀληθινή ὑπόσταση καί πού θά ὑπάρχουν ἢ μιὰ πλάϊ στήν ἄλλη στόν αἰῶνα τόν ἅπαντα. Φυσικά, καί τοῦτο ἂν ὑποθέσουμε, δέ μπορεί νά γίνη λόγος περὶ μεταβολῆς, στήν αὐστηρή ἐννοια, ἐνός γίνεσθαι δηλαδή. Ὅμως τώρα ἡ πολλαπλότητα ἔχει ἀληθινή ὑπόσταση.

(*) Συνέχεια ἀπό τό προηγούμενο.

(1) Ἐπιχείρημα ad hominem [κατ' ἄνθρωπον, ἐξ ὀποκειμένου]: ἐπιχείρημα πού φέρει σέ σύγκρουση τόν ἀντίπαλο, ὅταν τοῦ ἀντιτάσσονται τά ἴδια του τά λόγια ἢ οἱ ἴδιες οἱ πράξεις του. Ἐπιχείρημα ex concessis ἢ ex concessio: ἀντιλούμενον ἐκ παραχωρήσεως, δηλαδή ἀπ' ὅ,τι ἔχει γίνεαι κατ' ἀρχήν δεκτό. (Σ.τ.Μ.).

ἡ κίνηση ἐπίσης, καὶ θάπρεπε νὰ ποῦμε γιὰ ὅλες τὶς κινήσεις τοῦ κόσμου τούτου, κι' ἂν ἀκόμα χωρίζονται ἀπὸ χιλιετίες, πὼς ὅλα τὰ ἀληθινὰ ὄντα, πού ὑπάρχουν μέσα σ' αὐτές, ὑπάρχουν ὅλα ταυτόχρο- νως, καὶ χονδρικῶς καὶ λιανικῶς, ἀνά- λαχτα, ἄθιχτα, χωρὶς ἐπαύξηση μῆτε σμί- κρυνση. Σὲ χίλια χρόνια, ὁ κόσμος θὰν' ὁ ἴδιος, τίποτα δὲ θὰ ἄλλοτε ἀλλάξει. Ἄν παρ'

ὅλ' αὐτὰ ὁ κόσμος φαίνεται ὀλότελα δια- φορετικὸς ἀπ' τὴ μιὰ φορά στὴν ἄλλη, δὲν εἶναι παραίσηση, οὔτε ἀπλή φαινομενικό- τητα, εἶναι ἡ συνέπεια τῆς αἰώνιας κίνησης.

Τὸ ἀληθινὸ ὄν κινεῖται πότε πρὸς τὴ μιὰ καὶ πότε πρὸς τὴν ἄλλη κατεύθυνση, πότε συμπυκνωμένο, πότε διεσταλμένο, παρασυ- ρόμενο πρὸς τὰ ὕψη ἢ πρὸς τὰ βᾶθη, μι- γμα καὶ κρᾶμα βαθῦ μὲ τὸν ἑαυτὸ του.

XIV

Ἡ προηγούμενη σκέψη μᾶς ἀναγκάζει ἤδη νὰ εἰσδύσουμε στὴ σφαῖρα τῆς θεω- ρίας τοῦ Ἀναξαγόρα. Αὐτὸς ἤδη ἀντιτάσσει κατὰ τοῦ Παρμενίδη, μ' ὅλη τὴ δύναμη πού διαθέτουμε, τὶς δυὸ ἐνστάσεις τῆς κινητικό- τητας τῆς σκέψης καὶ τῆς καταγωγῆς τῆς φαινομενικότητας' ἀλλὰ ἡ βασικὴ σκέψη τοῦ Παρμενίδη ἐξακολουθεῖ νὰ τὸν κρατῆ δούλω της, κι' αὐτὸν κι' ὅλους τοὺς μεταγε- νέστερους φιλοσόφους καὶ φυσιολόγους. Ὅ- λοι ἀρνοῦνται τὴ δυνατότητα τοῦ γίννε- σθαι καὶ τῆς φθορᾶς κατὰ τὴν ἔννοια πού τὴν παραδέχεται ὁ κοινὸς ἄνθρωπος καὶ πού τὴν εἶχαν ἐπίσης παραδεχθῆ, μὲ πε- ρισσότερη ἴσως περίσκεψη ἀλλὰ κι' ἀστό- χαστα συνάμα, ὁ Ἀναξίμανδρος κι' ὁ Ἡ- ράκλειτος. Ἡ μυθολογικὴ αὐτὴ γένεση ἀπὸ τὸ μηδέν, ἡ ἀπορρόφηση αὐτῆ στοὺ μηδέν, ἢ ἀυθαίρετη αὐτὴ μεταμόρφωση τοῦ τίπο- τα σὲ κάτι, ὁ φανταστικὸς αὐτὸς τρόπος τῆς ἀνταλλαγῆς, τῆς ἀπογύμνωσης ἢ τῆς ἐπένδυσης τῶν ἰδιοτήτων [ποιότητων], θεω- ρήθηκε ἀπὸ δῶ καὶ πέρα παράλογος, ἀλλὰ κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ γιὰ τοὺς ἴδιους λόγους θεώρησαν παράλογη καὶ τὴ γένε- ση τῆς πολλαπλότητας ἀπὸ τὴ μονάδα, τῶν πολλαπλῶν ἰδιοτήτων ἀπὸ τὴν πρω- ταρχικὴν ἰδιότητα [ποιότητα], κοντολογίς τὴν ἰδέα πού ἀποδίδει τὴ γέννηση τοῦ κό- σμου σὲ μιὰ πρώτην ὕλη, κατὰ τὸν Θαλῆ καὶ τὸν Ἡράκλειτο. Τώρα τὸ πραγματικὸ πρόβλημα εἶχε τεθῆ. Ἐπρόκειτο νὰ μετα- ταχθῆ στὸ σημερινὸ κόσμον ἢ θεωρία τοῦ ἀγέννητου καὶ ἀφθορου ὄντος, χωρὶς προσ- φυγὴ στὴ θεωρία τῆς φαινομενικότητας καὶ τῆς ψευδαίσθησης. Μ' ἂν ἀρνιόμαστε νὰ παραδεχθοῦμε ὅτι ὁ ἐμπειρικὸς κόσμος εἶ- ναι μιὰ φαινομενικότητα, ἂν τὰ πράγματα δὲν εἶναι δυνατό νὰ προέρχονται οὔτε ἀπὸ τὸ μηδέν οὔτε ἀπὸ τὸ Ἐν μόνον, θὰ πρέ- πη τὰ πράγματα αὐτὰ νὰ περιέχουν ἀφ' ἑαυτῶν μιὰν ὄντοτητα ἀληθινή, πρέπει τὸ περιεχόμενό τους νὰ εἶναι ἀπόλυτα πραγ- ματικὸ, καὶ κάθε μεταβολὴ δὲ μπορεῖ ν' ἀ- φορᾷ πιά παρὰ τὴ μορφή, δηλαδὴ τὴ θέση, τὴν τάξη, τὸ ἄθροισμα, τὸ κρᾶμα ἢ τὴν ἀ- ποσύνθεση τῶν αἰώνιων αὐτῶν στοιχείων πού ὑπάρχουν ταυτόχρονα. Συμβαίνει τότε ὅ,τι καὶ μὲ τὸ παιγνίδι τῶν ζαριῶν. Τὰ ζά- ρια εἶναι πάντοτε τὰ ἴδια, μὰ κατὰ τὸ πὼς πέφτουν, ἔτσι ἢ ἄλλιῶς, ἢ σημασία

τοὺς ἀλλάζει. Ὅλες οἱ προγενέστερες θε- ωρίες ἀνάγονταν σ' ἓνα πρωταρχικὸ στοι- χεῖο, μήτρα κ' αἰτία ἀρχέγονη τοῦ γίννε- σθαι, εἴτε ἦταν τὸ ὕδωρ, ὁ Ἀήρ, τὸ Πῦρ, ἢ τὸ Ἄπειρον τοῦ Ἀναξίμανδρου. Ὁ Ἀ- ναξαγόρας ὑποστηρίζει, ἀντιθέτως, πὼς τὸ ἀνόμοιο δὲ μπορεῖ ποτέ νὰ προέλθῃ ἀπὸ τὸ ὁμοιο καὶ πὼς ἡ μεταβολὴ δὲ μπορεῖ ποτέ νὰ ἐξηγηθῆ μὲ ἀφετηρία τὸ ὄν. Δὲν ὠφελεῖ σὲ τίποτα νὰ φανταζόμαστε ἀραι- ωμένη ἢ συμπυκνωμένη τὴν ἐνιαία αὐτὴ ὕλη' δὲ θὰ κατορθώσουμε ποτέ νὰ ἐξηγή- σουμε μὲ τὴν ἀραίωση ἢ τὴν συμπύκνωση ἐκεῖνο πού ἐπιθυμοῦμε νὰ ἐξηγήσουμε: τὴν πολλαπλότητα τῶν ποιότητων [ἰδιοτή- των]. Μ' ἂν, πραγματικά, ὁ κόσμος εἶναι γεμάτος ἀπὸ τὶς ποικιλώτερες ποιότητες, πρέπει οἱ ποιότητες αὐτές, ἂν εἶναι τι ἄλ- λο ἀπὸ ἀπλή φαινομενικότητα, νὰ ἔχουν μιὰ ὑπόσταση' πρέπει, δηλαδὴ, νὰ εἶναι αἰ- ώνιες, ἀγέννητες, ἀφθορες καὶ νὰ ὑπάρ- χουν ὅλες ταυτόχρονα. Δὲ μποροῦν ὁμως νὰ εἶναι φαινομενικότητα, γιατί τὸ πρό- βλημα τῆς καταγωγῆς τῆς φαινομενικότη- τας δὲν ἔχει λυθῆ κι' ἀποκρίνεται στὸν ἑ- αυτὸ του μ' ἓνα ὄχι. Οἱ ἀρχαιότεροι ἐρευ- νητὲς σκέφθηκαν ν' ἀπλοποιήσουν τὸ πρό- βλημα τοῦ γίννεσθαι, παραδεχόμενοι μιὰ μονάχα οὐσία πού ἔκλεινε μέσα της ὅλες τὶς δυνατότητες τοῦ γίννεσθαι' τώρα, ἀν- τιθέτως, λένε πὼς ὑπάρχουν ἀπειράριθμες οὐσίες, ἀλλὰ πὼς δὲν ὑπῆρξαν ποτέ οὔτε περισσότερες, οὔτε λιγώτερες, οὔτε νεώτε- ρες. Μονάχα ἡ κίνηση τὶς ἀνακατεῦει πάν- τα μὲ νέο τρόπο. Ἡ κίνηση ὁμως εἶναι μιὰ ἀλήθεια, κι' ὄχι ἀπλή φαινομενικότητα' αὐτὸ μᾶς ἀποδείχνει ὁ Ἀναξαγόρας, ὅπως ὁ Παρμενίδης, μὲ τὴν ἀδιαφιλονεικτὴ ἐν- ἀλλαγὴ τῶν παραστάσεων μᾶς στὴ νόηση. Ἀντιλαμβανόμαστε, λοιπόν, ἄμεσα, τὴν ἀ- ληθινότητα τῆς κίνησης καὶ τῆς ἐναλλαγῆς, μὲ μόνον τὸ γεγονὸς ὅτι διανοοῦμεθα ἢ ἔ- χουμε παραστάσεις. Ἐτσι παραμερίζουμε ὅπωςδήποτε τὸ ἀκαμπτο, ἀκίνητο καὶ νεκρὸ ὄν τοῦ Παρμενίδη' ὑπάρχουν ἀσφαλῶς πο- λυάριθμα ὄντα, ὅπως, ἀσφαλῶς ἐπίσης, ὅλα αὐτὰ τὰ ὄντα (αὐτὲς οἱ ὑποστάσεις, αὐτὲς οἱ οὐσίες) βρίσκονται σὲ κίνηση — ἀλλὰ ἀπὸ ποῦ προέρχεται ἡ κίνηση; Ἡ κίνηση αὐτὴ ἀφίνει ἄραγε ἄθιχτη τὴν οὐσιαστικὴ ὄντοτητα τῶν ἀπειράριθμων αὐτῶν ἀνε-

ξάρτητων καὶ μεμονωμένων οὐσιῶν, καὶ δὲν τοὺς εἶναι ἀναγκαστικά ξένα, σύμφωνα μὲ τὴν αὐστηρὴν ἔννοια τῆς κίνησης; Ἡ μήπως ἀνήκει, παρ' ὅλα τούτα, στὰ πράγματα;

Φτάσαμε σ' ἓνα κρίσιμο σημεῖο: κατὰ τὸ ποῦ θὰ τραβήξουμε, πρὸς τὴ μιά ἢ πρὸς τὴν ἄλλη κατεύθυνση, θὰ μποῦμε στὰ οἰκόπεδα τοῦ Ἀναξαγόρα, τοῦ Ἐμπεδοκλῆ ἢ τοῦ Δημόκριτου. Πρέπει νὰ θέσουμε τὸ σοβαρὸ τοῦτο πρόβλημα: Ἄν ὑπάρχουν πολλές οὐσίες κι' ἂν οἱ οὐσίες αὐτὲς κινούνται, τί εἶναι ἐκεῖνο ποὺ τις κινεῖ; Κινούνται ἀμοιβαῖα; Μήπως ἡ βαρύτητα τις κινεῖ; Ἡ ὑπάρχουνε μήπως στὰ ἴδια τὰ πράγματα μαγικὲς δυνάμεις ἔλξης κι' ἀπώθησης; Ἡ ἄραγε ἡ ἀφορμὴ τῆς κίνησης βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τις ἀπειράριθμες πραγματικὲς αὐτὲς οὐσίες; Ἡ, ἀκόμη ἀκριβέστερον, ἂν δυὸ πράγματα ἐμφανίζον μίαν ἐναλλαγὴ, μίαν ἀμοιβαία μεταβολὴ στὴ θέση τους, αὐτὸ προέρχεται ἀπὸ τὰ ἴδια; Πρέπει νὰ δώσουμε στὸ φαινόμενο μηχανικὴ ἢ μαγικὴ ἐξήγηση; Ἡ, ἂν ὄχι, ποῖα εἶναι ἡ τρίτη δύναμη ποὺ τὰ κινεῖ; Τὸ πρόβλημα εἶναι ἀκανθῶδες, γιατί κι' ἂν ἀκόμη ὁ Παρμενίδης παραδεχόταν πὼς ὑπῆρχαν πολλές ὀντότητες, θὰ μπορούσε πάντα ν' ἀποδείξη, ἐναντία στὸν Ἀναξαγόρα, τὴν ἀδυναμία τῆς κίνησης. Θὰ μπορούσε, ἀληθινά, νὰ πῆ: Πάρτε δυὸ ὄντα ποὺ ὑπάρχουν τὸ καθένα καθ' ἑαυτὸ, τὸ καθένα τους μὲ ὑπόσταση ὁλότελα διάφορη, αὐτόνομη καὶ ἀπόλυτη — καὶ τέτοιες εἶναι ἀπὸ φυσικοῦ τους οἱ ὀντότητες τοῦ Ἀναξαγόρα — ποτέ τους δὲ θὰ μπορέσουνε νὰ συγκρουστοῦνε ἢ νὰ κινηθοῦνε. Δὲν ὑπάρχει αἰτιότητα, οὔτε γέφυρα, ἀνάμεσα σὺς αὐτὲς δὲν ἐνοχλοῦνται ἀμοιβαῖα, δὲν ἔχει καμμιά δουλειά ἢ μιά μὲ τὴν ἄλλη. Ἡ σύγκρουσή τους θὰ ἦταν τὸ ἴδιο ἀνεξήγητο ὅσο καὶ ἡ μαγικὴ ἔλξη ἀνάμεσα σὺς αὐτὲς. Ὄντα ἀπολύτως ξένα τὸ ἓνα πρὸς τὸ ἄλλο δὲ μποροῦνε ν' ἀσκήσουν καμμιά ἐπίδραση τὸ ἓνα ἐπάνω στ' ἄλλο, δὲ μποροῦνε, συνεπῶς, οὔτε νὰ κινηθοῦν ἀφ' ἑαυτῶν οὔτε τὸ ἓνα νὰ κινήσῃ τὸ ἄλλο. Ὁ Παρμενίδης μάλιστα θὰ πρόσθετε: ἡ μόνη διέξοδος ποὺ θὰ ἀπόμεινε, εἶναι ν' ἀποδώσετε τὴν κίνηση στὰ πράγματα τὰ ἴδια, ἀλλὰ στὴν περίπτωσή τούτη, ὅ,τι γνωρίζετε καὶ βλέπετε ὡς κίνηση δὲν εἶναι παρά ψευδαἰσθήση, κι' ὄχι ἡ ἀληθινὴ κίνηση, γιατί τὸ μόνον εἶδος κίνησης ποὺ θὰ ταίριαζε στίς ἀπόλυτες κι' αὐτόνομες αὐτὲς ὀντότητες θὰ ἦταν μιά αὐθόρμητη καὶ χωρὶς καμμιά ἄλλη ἐπενέργεια κίνηση. Ἀλλὰ παραδέχεστε ἀκριβῶς τὴν κίνηση γιὰ νὰ ἐξηγήσετε τις ἐναλλαγὰς καὶ τις μετατοπίσεις αὐτὲς μέσα στὸ χῶρο, τὴ μεταβολὴ καὶ κοντολογίς τις αἰτιότητες καὶ τις σχέσεις τῶν πραγμάτων μεταξύ τους. Ὅμως οἱ ἐνέργειες αὐτὲς ἀκριβῶς δὲ θὰ μπορούσαν νὰ ἐξηγηθοῦν καὶ θάμεναν τὸ ἴδιο προβληματικὲς ὅσο καὶ πρὶν. Γι' αὐτὸ δὲ

θὰ ὑπῆρχε πιά κανένας λόγος νὰ παραδεχθοῦμε μιά κίνηση, ἀφοῦ δὲν παράγει τὸ ἀποτέλεσμα ποὺ τῆς ζητοῦμε. Ἡ κίνηση δὲν ἀνήκει στὴν οὐσία τῶν πραγμάτων καὶ τοὺς εἶναι αἰώνια ξένα.

Οἱ ἀντίπαλοι αὐτοὶ τῆς ἀκίνητης Μονάδας τῶν Ἑλεατῶν προσπάθησαν νὰ μὴ λάβουν ὑπ' ὄψη τους μιά τέτοια ἐπιχειρηματολογία, ἐξαιτίας μιᾶς πρόληψης ποὺ προήλθε ἀπὸ τὸν αἰσθητὸ κόσμον. Φαίνεται ἀναντίρρητο πὼς κάθε ἀληθινὸ ὄν εἶναι ἓνα σῶμα μέσα στὸ χῶρον, ἓνα κομμάτι τῆς ὕλης, μεγάλο ἢ μικρὸ, ἀλλὰ μιά φορά μὲ κάποιαν ἔκταση μέσα στὸ χῶρον, σὲ τρόπο ποὺ δυὸ ἢ περισσότερα τέτοια κομμάτια δὲ μποροῦν νὰ κατέχουν τὸν ἴδιον χῶρον. Στὴν ὑπόθεσή τούτη ὁ Ἀναξαγόρας, ὅπως κι' ὁ Δημόκριτος ἀργότερα, παραδεχότανε πὼς ἄσπερε νὰ συγκρούωνται ἂν οἱ κινήσεις τους τὰ ἔφερναν σ' ἐπαφή, ὅτι θὰ διαφιλονεικοῦσαν τὸν ἴδιον χῶρον κι' ὅτι ἡ πάλη αὐτὴ ἦταν ἡ αἰτία ὄλων τῶν μεταβολῶν. Μ' ἄλλα λόγια, οἱ ὁλότελα μεμονωμένες αὐτὲς ὀντότητες, οἱ ὁλότελα διαφορετικὲς καὶ αἰωνίως ἀμετάβλητες, δὲ θεωροῦνταν ὁλότελα διάφορες, ἀλλὰ εἶχαν ὄλες τους, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν εἰδικὴ καὶ ἰδιαίτερη ποιότητά τους, ἓνα ὑπόστρωμα ἀπόλυτα ὁμοιογενές, ἓνα κομμάτι τῆς ὕλης ποὺ γέμιζε τὸ χῶρον. Κατὰ τὸ ποσοστὸ ποὺ μὲτέχουν στὴν ὕλη, εἶν' ὄλες ὅμοιες καὶ μποροῦνε, γι' αὐτὸ τὸ λόγο, νὰ ἐπιδρᾶ ἢ μιά πάνω στὴν ἄλλη, δηλαδὴ νὰ συγκρούωνται. Ἐξάλλου, ὄλες οἱ μεταβολὲς δὲν ἐξαρτῶνται διόλου ἀπὸ τὴν διαφορὰ τῶν οὐσιῶν αὐτῶν, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ὕλικὴν ὁμοιογένειά τους.

Στὸ βάθος τῶν ὑποθέσεων αὐτῶν τοῦ Ἀναξαγόρα ὑπάρχει μιά λογικὴ πλάνη· γιατί τὸ ἀληθινὸ ὄν πρέπει νὰ εἶναι ἀπόλυτα ἀνεξάρτητο καὶ ὁμοιογενές, δὲν πρέπει νὰ ἔχη αἴτιον, ἐνῶ ὄλες αὐτὲς οἱ ὀντότητες τοῦ Ἀναξαγόρα ὑπόκεινται ὡστόσο σ' ἓναν ὄρον, στὴν ὕλη, τὴν ὑπαρξὴ τῆς ὁποίας προϋποθέτουν. Ἡ οὐσία τοῦ ἐρυθροῦ, λ.χ., γιὰ τὸν Ἀναξαγόρα δὲν ἦτανε μονάχα τὸ ἐρυθρὸ καθ' ἑαυτὸ, ἀλλὰ, σιωπηρά, κι' ἓνα κομμάτι ὕλης στερημένο ἀπὸ κάθε ποιότητα. Μονάχα μὲ τὴν τέτοια ὕλη τὸ ἐρυθρὸ καθ' ἑαυτὸ μπορούσε νὰ ἐπιδράσῃ ἐπάνω σ' ἄλλες οὐσίες, ὄχι μὲ τὴν ἐρυθρότητα, ἀλλὰ μὲ τὸ κάτι ἐκεῖνο ποὺ δὲν εἶναι μήτε ἐρυθρὸ, μήτε ἔγχρωμο, μήτε ποιοτικὰ καθωρισμένο. Ἄν τὸ ἐρυθρὸ ἦτανε τὸ κυρίως ἐρυθρὸ, δηλαδὴ ἡ οὐσία αὐτὴ καθ' ἑαυτήν, ἀπὸ τὴν ὁποία λείπει αὐτὸ τὸ ὑπόστρωμα, ὁ Ἀναξαγόρας δὲ θὰ τολμοῦσε ἀσφαλῶς νὰ μιλήσῃ γιὰ καμμιά ἐπίδραση τοῦ ἐρυθροῦ ἐπάνω σ' ἄλλες οὐσίες, οὔτε νὰ πῆ, λ.χ., ὅτι τὸ ἐρυθρὸ καθ' ἑαυτὸ μεταδίδει μὲ τὴν πρόσκρουση τὴν κίνηση ποὺ ἐπῆρε ἀπὸ τὸ σαρκικὸ καθ' ἑαυτὸ. Θὰ ἦταν τότε φανερὸ πὼς ἓνα ἀληθινὸ ὄν δὲ μπορεῖ ποτέ νὰ τεθῆ σὲ κίνηση.

(Ἀκολουθεῖ)